

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԼՁԳԵՅԻՆ ԲԵՆԸԹԻՆԿԸՆ ԳՐԱԳԻՏԵԿԸՆ
ԵՒ ՔԵՂԸՔԵԿԸՆ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ
ՇՐՋԱՆ ՄԻԼՍԵՆՅ

ՅԵՐՈՒՅԵՂԻՄ
Ի ՏՊԵՐԱՆԻ ՍՐԲԱՅ ՅԱԿՈՎԵՆԱՆՅ
1867

դատարարական թիւն ընդունելը մեզ
յայտնի չէ, բայց սա ստացաւ կ'իմա
ցուի իւր գրութեանը որ խորհրդա-
տարատութիւն և ազատ գաղափարներ
իւր մարին մէջ յղանալու կարողու-
թիւն ստացած էր. որոյ շնորհիւ հին
կոտակարանը, որսւ մէջ խորին հրա-
տութիւն ունեցած կ'երեւի, նոր կը
տակարանի պատմութեան անցից հետ
համեմատելով, կ'եղբայրացնէ ինքնին
թէ Քրիստոսնէից պաշտած Յիսուսը,
այն () ծեալն ու Փրկիչն է, զոր մար-
գարէք գուշակեցին. և թէ նա ինքն
է Նապի մարգարէին Մատուած հօգը,
կ'ամանուէլ ըսածը: Եւ որովհետեւ
իւր այս ի նպատակ Քրիստոսի Մատու-
ածութեան և քրիստոսնէից կրօնին ըրած
խորհրդածութիւնները վճռաբար յայտ-
նելու ըլլայ, երբէք ընդունելութիւն
չախտի դռնէ իւր աղգակիցներէ, իւր
գաղափարները հարցման ձեւով մէջ բե-
րելով իրեն պաշտօնակից խափառա-
բիւն՝ որ Սուվուրմէզ քաղաքի անակո-
կային Հրէից վարդապետ էր, ուղղե-
լով, անոր կը թողու իւր նախադա-
տութիւններէն հետեւութիւններ հա-
նել, որոնք պիտի ըլլան Յիսուսի Քր-
իստոսի աշխարհ գնալն ու անոր պէս
պէս անօրինական խորհուրդներ կա-
տարելն, և իւրեան ճշմարիտ Մեսիան
ըլլալը, մարգարէից գուշակածը և ի-
րենց օտարածը:

Սամուէլ ռաբբի գիրքը թէպէտ
և առաւել Հրէից ազգին նորոտա-
ւոր է, ի ճշմարտութիւն բերելու հա-
մար զանոնք, այսու ամենայնիւ քիչ
նորատուոր չէ նաեւ այն քրիստոսնէից,
որոնք շակնութեամբ կը նային աւե-
տադանական պատմութեան, և Որնա-
նի գաղափարներուն թունաւոր հիւ-
թերը ծծած ըլլալով, և անով իրենց
բարեպաշտական գլխացմունքներն ու
պահանքով քրիստոսնէական և օտար

կրօնից մէջ տարբերութիւն մի չեն
գնէր. միով բանիւ Յիսուսի Քրիս-
տոսի ճշմարիտ աստուածութեանը և
նորա յայտնած կրօնին աստուածոյցոյց
նութեանը վերայ երկբայելով, իսկ
մարդկեղէն մտաց արդիւնք կը համա-
րին կրօնը, իբր բարոյականութեան
գասախօսութիւն մի, և ոչ պատշաճ
հոգւոյ փրկութեան և հանդերձալ
կենաց ստացման:

Այն գիրքը իբր 300 տարիի չափ
անհետացած ըլլալով, շրեքտասանե-
րորդ դարուն կը յայտնուի, որ անմի-
ջապէս լատիներէնի թարգմանութեամբ
երեք չորս անգամ տպուած է. նոյն
պէս և յունարէնի Նիքիֆորոս թէո-
դորիսի ձեռքով. իսկ հայերէնի տի-
րացու Սեղբիսեդեկի ձեռամբ թարգ-
մանուեցաւ յամի 1774 թուոյն. Հով-
ուեան Մարտիրոս աղայի որդւոյն ինդ-
րանօրն ու ծանօթը:

Թ Ո Ւ Ղ Թ

Սամուէլ ռաբբի Հրէէն գրեալ աւ խափա-
ռաբբի պիկտիոյի Սոմեթի քաղաքի կա-
սերոսիւնին Սարգիս:

Երբայր, Մատուած գրեզ պահէ ու
պահպանէ մինչեւ որ այս գերութեան
ազատիմք մեր, ու ժողովիմք՝ որ ցիր ու
ցան եղած եմք, և գայ մօտենայ մեր
խաղաղութիւնը, և Մատուած ցոյց տայ
իւր կամքը մեր կենացը վերայ: Երդ
ճանչեցի ու փորձեցի որ դու մեր ժա-
մանակը գիտութեան ծայրը հասած
ես. և մեր մեր յոյսը քու վերայ դե-
րած եմք, թէ դու քու սրանչելի մեկ-
նութիւններովը կրնաս հաստատ ըլլա-
մունքներ տալ օրինաց և մարգարէութեան
մէջ եղած տարաւորանքուն: Ես
համար քու վարդապետութեանդ
հաղորդ ըլլալու փոխարէնով, օրինաց

ու մարդարեւութեանց գրքերուն վե-
րայոց արտես ինչ որ կը ծնի ու կը բխե-
քեզ կ'առաջարկեմ, արնց վերայ հան-
դերձ երկիւղով կը յաւիժ ու կ'երկ-
նեմ: Ուստի քու առատ խմածութեանդ
ու գիտութեանդ գիրքը կը
փառեմ, և այս պարտի գրքուկս կը խոր-
կեմ՝ յուսարով Մոուծոյ կամեցալու
թեամբը՝ որ քեզմով կը հաստատուիմ՝
ճշմարտութեան մէջ և իմ սարակաւ
ունսը միտքս կը լուսաւորուի:

ԴԼՈՒՍ ԱՌԱՋԻՆ

Հրեայի ինչ - համար Մարտոնի Բարի-
թեան րախի էն:

Կը յանկամ, Տէր իմ, որ քեզմով
և օրինաց ու մարդարեւից և ուրիշ գրու-
քերու վիսպութեամբ իմ միտքս հաւ-
տատուի: Ինչու որ մեր Հրեայքս ա-
մէնքնիս առ հառարակ պատժուեցանք
Մոուծով այն գերութեամբն որոյ մէջ
կը գտնուիմք, որ և կրնայ ճշմարտացէս
Մոուծոյ յաւիտեանակոն բարկութիւ-
նը կոչուիլ, որովհետեւ անվստահան է,
վտանգի Տիտոսի ձեռքը գերութեան
մէջ ինկնենիս հազար տարիէն աւելի
եղաւ: Եւ գիտեմք՝ որ մեր հայրերը
կուռք պաշտեցին, մարդարեւերը ու
պաննեցին, Մոուծոյ օրէնքը մէկ դի-
թաղուցին, և անոնց այս ամէն յան-
ցանքներուն համար միմիայն Վարելը
նի եօթանասնամեայ գերութեամբը (1)
զիրենք խրատուց: Եւ ըսած ժամանակը
լրանալուն ողորմեցաւ անոնց և կրկին
իրենց հայրենի երկիրը դարձուց: Եւ
այն ժամանակ սուրբ գրոյ մէջ անկէ-
առաջ յիշուած ուրիշ բարկութիւն
ներէն աւելի ստատկագոյն էր այս առ-

տուածեղէն բարկութիւնս, ինչպէս
կ'ըսէ գիրքը: Այս առնալիս ինչ
պէս որ ըսինք, եօթանասուն տարիէն
աւելի չաւելեց այնքան մեղքերուն փո-
խարէն առած խրատը: Բայց հիմա,
Տէր իմ, անվստահան է աստուածային
բարկութիւնը որով զմեզ կը խրատե-
նաւու ոչ մարդարեւերը ասոր լամնա-
լերը մեզ կը խտտանան: Եւ եթէ ը-
տեւը ըլլամք՝ թէ այս ներկայ բարկու-
թիւնս որոյ մէջն եմք, այն եօթանաս-
նամեայ գերութեան բարկութիւնն է
որ գեռ կը շարունակուի մեր նախնեաց
վերայիշեալ մեղքերուն համար, զի ա-
տուած սասկոյս ըսած կ'ըլլամք, որ
քաւ լցի, վասն զի ինքը ճշմարիտ ու
փառաւորեալ Մոուծով այն գերութե-
ան ժամանակը մարդարեւից ձեռքը
որոշեց, որ էր եօթանասուն տարի:
Ուստի այս պատասխան չէ, այլ փա-
խուստ ու խոյս տալ է, որ չլնայէր ի-
մաստուն ու մոռցի մարդոյ անաղ-
ղենք: Եւ եթէ ըսեալ ըլլամք, թէ
Մոուծով այն պանդխտութեան մէջ
մեր ազգին մէկ մասին ողորմեցաւ և
միւս մասին ոչ, և թէ պաննեք որոնց
ողորմեցաւ՝ դարձուց վերստին Տաճարը
շինեալ, ինչպէս կ'ըսէ Արեմիա մար-
դարէն, և թէ մեր ոչ ողորմեցնեցին
եմք, այն ժամանակ Քրիստոնեայք մեզ
կ'ըսեն՝ թէ Մոուծով որ կուռք պաշ-
տողներուն ու մարդարեւերը կուռք
պանդխտուն ողորմեցաւ, պէտք էր որ
ձեզ ալ ողորմի, որ չմեղանչեցիք: Եւ
և մեր մեղաւոր հարեալուն վերայ առ-
տուածեղէն վրէժանդութեան պատի-
ժը չստի ու սահման մի ունէր, ուրեմն
ինչու համար մեր պաժիժը՝ որ չմեղան-
չեցինք, անսահման է: Եւ ասուդիւ-
երկար ու անսահման է մեր այս պա-
տիժը, որոյ սահմանն ու վախճանը
ոչ օրինաց և ոչ մարդարեւութեանց
մէջ կը գտնուի (որ պատու ըլլայ):

(1) Եւստիքի բնագիրը գերութեան տեղ Մե-
դիթիա կ'ըսէ որ պանդխտութիւն կամ բնակու-
թեան ուրիշ տեղ փոխուիլ կը նշանակէ:

Վասն որոյ, Տէր իմ, արժէտեալ է Մատուած մեր հարեալը խրատեց մեր նախածնորայ կուսակալու թեանը և մարդարեւներն ստաննելուն համար, ի այս մեղաց համար եօթանասուն տարի դանակ պատժեց, և զմեզ ալ խրատեց մինչեւ հիմայ որ հարար տարի և քիչ մ'ալ աւելի է, ու յրուեց զմեզ ալ խորհիս չորս կողմէ: Սակայն Մատուածոյ եմք ինչ որ ալ պատահի, վասն զի ինչ որ բռնեցաւ արածածո մի չունիմ:

Պատասխանէ: Եւ զիցի մտածի ամենայն

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԷ

Հիշէ՛ք օրէնքները պահպանելուն համար իշխանութեան, և ինչ ծանրագոյն մեղքի մի համար յորում է:

Արդ, Տէր իմ, սեպեց թէ խիտ մեծ մեղաց մէջ եմք, կաղաչեմ իմ միտքս հանգեցուր հիմայ. Մատուած զմեզ Արուստեմէն ցիրուցան ընելէն և այս մեղաց համար պայտիս երկար պայտիքն յաւիտեանեան գերութեան մատնելէն ետքը, ինչո՞ւ համար մեր մեր յատուկ իշխանութեանն ու կամքով և առանց Մատուածոյ յատուկ հրամանին այս գերութեան մէջ թրխատութիւնը, շաբաթը և ուրիշ կարգերը կը պահեմք Մովսէսի օրինաց համեմատ: Սէր գիտեմք Տիտոսին ուրբ քաղաքը որ ժամանակ աւերել, համարն ու գրքուտունը այրելը, և զմեզ այս գերութեան մէջ յրուելը, և այն ժամանակէն ի վեր ալ մեր կողմէն զոհն ու պատարագ և սրճակեղ մատուցանելը դադարեցաւ: Եւ յետոյ Մատուած ոչ մարդարեւի մի և ոչ մարդարեւութեան և կամ յայտնութեան մի ձեռք յայտնեց մեզ իւր կամքը թէ կրկին Արուստեմէն և մեր առջի վիճակը դարձնել կ'ուզէ զմեզ ժամանակէ մի յետոյ, և ոչ բռն արհ-

արանութիւններս պահելու համար հրաման քրտ մեզ Արեւմտ կը հետեւի (ինչպէս կ'երեւի), որ մեր յիշադարհարանութիւնները բռնելիս Մատուածէ չէ, այլ այն մարդոցմէ որոնց ինքն Մատուած բարկացու, և կ'երեւի թէ մեր հակառակորդներն ինչ որ կ'ըսեն արդարութեամբ և իրողամբ կ'ըսեն, թէ «Վա՛ր որ թրխատութիւնն ու շաբաթը կը պահէք, և առանց Մատուածոյ հրամանին Մովսէսի ու մարդարեւից զիբերը սինակոկային մէջ կը կարգար, ինչո՞ւ նոյնպէս զոհն ալ չէք մատուցաներ, ու քահանայապետներ, թագաւորներ ու իշխաններ չէք հատատներ, աւրբ օծումն ու խունի ի գործ չէք աներ: Մանապէս ինչո՞ւ համար սեղանը չէք շիներ, ու կարգերն և օրինաց մէջ միւս ամէն գրքուած բաները չէք պահեր, ինչպէս որ շաբաթն ու թրխատութիւնը և ուրիշ շատ բաները կը պահէք ձեր աւանդութեան համեմատ՝ ձեր յատուկ կամքով և առանց Մատուածոյ հրամանին: Արեւմտ երկու կողմէն ալ զՄատուած կարհամարհէք, թէ Մատուած կամայր հակառակ բաններն ընելու քրտք, և թէ քեզ որ բաններս որ կը պահէք, Մատուած կամօք ու հաճութեամբն է, չէք կրնար բնաւ այս բանն հատուտել ու սպառնցանել: Արժէտեալ միւս բռն բաներս ալ չէք պահեր, որոնցմէ շատերը կրնար գլուխ տանել ու կատարել: Եւ թէպէտ այն ազգերը որոնց իշխանութեան տակ կը գտնուիր, չեն թաղուր ձեզ թագաւոր կարգել և միւս անձիքը հատուտել, սակայն ուրիշ շատ կարգեր կան որ չեն արգիւրել ձեզ կատարելու, ինչպէս որ արգիւրած չեն թրխատութիւնն ու գրքերը ու սինակոկաները և ուրիշ ինչ որ կը պահէք:»

Եւ բռնաներուս, Տէր իմ, ինչ-

պէս կ'երեւի, պատահաւոր ու բաւական
պատասխաններ չունինք: Սակայն Մա-
տուծոյ եմք, ինչ որ ալ պատահելու
լինի:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Թէ ի՞նչ Բանու ընդունել չէ Մատուծոյ զով
Հրէի ամեն օրինական պահպանութիւնները
իբեց մեղաւր համար:

Կր տեսնեմք, Տէր իմ, որ Մատուած
Օտարախայի բերնով խօսելով եօթնե-
րորդ գլխոյն մէջ առջի ու կարծառեւ
գերութեան համար, կ'ըսէ. «Մայցէս
կ'ըսէ Տէր Մատուած քահանայներուն
ու երկրին ժողովուրդներուն: Երբ
պահք պահելիք ու բոլոր սրտանց լա-
ցիք եօթանասուն տարուան ժամանա-
կին մէջ՝ վեցերորդներուն ու եօթնե-
րորդներուն, գիտցաք թէ պահք պա-
հելիք ինձի կամ լացիք. ես պայտէս
պահք չուզեցի ձեզմէ» (1): Վերայիշեալ
խօսքերով, Տէր իմ, Մատուած յայտ-
նեց, թէ երբ որ մեր Հրէայքս ըսած
եօթանասումնաց գերութեան ժամա-
նակն գտնուած ըլլայինք, առանց օրէն-
քի պիտի ըլլայինք, որովհետեւ պահք
չունէինք և ոչ ալ օրինաց մէջ հրաման
ունինք պահելու, ինչպէս և ոչ միւս օ-
րինական խորութիւններ. նոյնպէս ա-
ռանց թրխապութե և առանց շաքա-
թաւ պիտի ըլլայինք: Եւ անտարակոյս
բոլոր այս ըսածներս ամենեւին զօրու-

թիւն չունին, քանի որ ատուածեղէն
բարկութիւն ժողովուրդոյ վերայ կը ծան-
րանայ: Բայց Մատուծոյ այս բարկու-
թիւնը կարճ էր, որովհետեւ եօթա-
նասուն տարի աւելոյ. իսկ այս ներկայիս
բարկութիւն երկար է, հազար տարուա-
նէն աւելի է: Եւ ատու վախճանը երբ
ըլլալը մարգարեից գրքերուն մէջ նը-
շանակուած չկայ. և կը վախճանամ: Տէր
իմ, որ ինչպէս Մատուած մեր հայրերը
առանց օրէնքի և առանց օրինաց պահ-
պանութեան խրկեց այն գերութեան
մէջ, և անոնց ոչ պահքերը և ոչ օրէ-
նական պահպանութիւնները ընդու-
նեց, մինչեւ որ անոնց պատժին ժա-
մանակը լրացաւ, այսինքն եօթանա-
սուն տարին. նմանապէս այս վերջին
գերութեան մէջ ալ մեր օրինաց հա-
մեմատ գործած գործերնիս չընդունիր:
Ուրեմն յայտնի է՝ որ մեր հիմայ Մա-
րգարէն դնացող մեր նախնիքներէն ա-
ւելի մեծ մեղաց մէջ եմք. վասն որոյ
անոնցմէ աւելի ատուածեղէն մեծ
բարկութեան տակն եմք. և հետեւա-
պէս մեր գործքերն ալ ոչ այնչափ հա-
ճոյ են Մատուծոյ՝ որչափ որ ատելի
եմք:

Եւ այս ըսածս յայտնի է, վասն զի
ինչպէս որ անոնք մարգարէներ ապան-
ներնու և կռապաշտութեան համար
միայն 70 տարի գերի մնացին. մեր ալ
աւելի մեծ մեղաց համար հազար տա-
րիէն աւելի է որ գերութեան մէջ եմք:
Եւ այս գերութիւնը, Տէր իմ, անշուշտ
այն գերութիւնն է՝ զոր Գանիէլի բեր-
նով Կառարած կ'անուանու Մատուած՝
ըսելով իններորդ գլխին մէջ. «Մինչեւ
կառարածը և վախճանը պիտի մնայ ա-
ւելութիւնը» (1):

Մատուած գերութիւնը պանգրկու
տու թիւն կը կոչուի, որովհետեւ քիչ

(1) Աստուծոյ քննարկի և անկէ գալիս միւս
թաղամասի թիւնը մէջ առաջ գրողն բերած լիւր
ու թիւնները մեր հայրենի բնագրին հետ որ է եօ-
թանասուն թաղամասութիւնը, թէ՛ կապութեան և
թէ՛ ինչպիսիք կ'ըլլէ բնական տարբերութիւն ըլլա-
լով: Հոս նոյն կողմերը մէջ կը բերեմք նաեւ ըստ
մեր Մատուածաշինի. «Եւսիս այդ երկրին ամէն ժո-
ղովուրդներուն և քահանայներուն ու բնա. թէ որ
պահք ու լաք ամիսներուն հինգերորդ ու եօթնե-
րորդ (օրերը) և ահա եթանասուն տարի մի թէ
պահք կը պահէք ինձի ու զայն իմ»:

(1) «Մինչեւ ի վախճան Ժամանակի, կառարած
տնայի ի վերայ աւելանին» Դան. Թ. 2/:

ժամանակէն ետքը իրենց պատուովը
կրկին Նշուածով զարձան բնակերու ։
Բայց այս գերութիւնս յաւիտենական
աւերութիւն կը կոչուի , որու մէջ Մե
տուած լուրովը ամենեւին մեզ չողոր
միր , ինչպէս որ մեր հարերուն ողորմե
ցու Նաբերտնի մէջ , զորանք մագարե
ներով կը միխթարէր՝ աղատութիւն
խտտանալով , և անոնք ամենքն ալ ամ
փոխ մեկտեղ էին , իսկ մեզ բան մի
չխտտանալէն ի զատ՝ ջիր ուցան ալ ը
րած է երկրիս բոլոր թագաւորութեց
մէջ ։ Սակայն ինչ որ ալ պատահի՝ Մե
տուծոյ եմք ամեն պատահարներու մէջ ։

Ի յաջորդէն ։

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԱՌԱՐԻՆԻ ԱՌԻՔԱՆԱԲԱՆՈՒԹ ՊԱՏԱՆԻ

(Հարունակութիւն , անս երես 7 ։)

Թ .

ՄԱՐՄԻՆ

Մարմինը հաււոյն կամացը կը հը
նազանդի , որ զգայարանաց ձեռքով
կազդէ հաււոյն առարկայից արտաքին
երեւոյթը ։ Օգտյարանքներն են . ինչ
պէս լսելը որ տկանջին ձեռքով կը գոր
ծէ . տեսանելիքը՝ աչքերով . ճաշակե
լիքը՝ բիւքով . հոտոտելիքը՝ ռնգամբ .
իսկ շօշափելիքը բոլոր մարմնով , բայց
մասնաւորապէս ձեռքերով ։ Մտնցմե
ղաւս ներքին զգացմանքներ ալ կան
անթաւթութեան , ծարաւի և ուրիշ ա
խորժակներու ։

Քննէ մէյրն մարդուս մարմինը , ու
պատանեակ . ահ , իրօք հրաշայլք մն
է Մարդին իմաստութեանն ու բա
րութեանը ։ Ուրիշ տեղան կենդանե
ւոյ պէս հողոյն վրայ սողոսկելով չը
բալեր , այլ շխտակ կանգուն հրաման

տալու դիրքի մը մէջ ։ Ինչպէս աւ
րայն ճակտին վրայ կը տեսնան խորհե
լու յատկութիւնը , դէմքին վրայ հող
ւոյն կնիքը , երեսին վրայ ծիծաղ . Մե
քերը գէպ ի հարկան ուղղուած են ,
անանկ որ միւս նոյն միջոցին կը տես
նեն ան երկինքը որ զինքը կը լուսաւո
րէ , և երկիրս՝ որուն վրայ կեցած է ։
Մյն աչքերուն մէջ մըն մը տալու
ծութեամբ տեղը մէկ բթաշափին հին
գերորդ մասին մէջ կը բովանդակուի .
դարձեալ այն աչքերը կը յայտնեն եր
բայտութիւն , գթութիւն ու զայն
րոյթ , ուրախութիւն և արդմութիւն ։

Մրծիւներուն աչքերը անանկ տուր
են , որ ինչուն անպերսն մէջէն կը
տեսնան իրենց յափշտակելու փոռեա
կը . ամենանուբ է շան հոտաւ
թիւնը , ու ամենագայուն է խորդ
ներուն լսելը ։ Բայց որ կենդանին
անանկ կատարեալ աչք մը ունի , որ
կարենայ ճանչնալ գունոց ատրիճանը
որով կը ձեւանայ պատկերի մը գե
ղեցիկութիւնը , որը անանկ կատարեալ
շօշափելիք մը ունի , որ կարենայ իմո
նալ կերպատուց ու մետաքսէ հիւս
ուածքներուն զանազանութիւնը ։ Սէ
կալ կենդանիք հաւած են կամ խորի
ինչպէս օձերն , կամ թեփ ինչպէս ձրե
ները , կամ կաշի ինչպէս եղները , կամ
մաշ ինչպէս վայրի գազանները , կամ
բուրդ ինչպէս ոչխարները , կամ փե
տուր ինչպէս թռչունները , կամ պա
տեան ինչպէս խեղափարներն ու խը
խունջները ։ Մարդուս մարմը փափուկ
է , ու ձեռքը զարմանալի կերպով մը
կանոնաւորեալ է . ուր որ մեկանոն
թաթը կարծր է ու թեփառ , եղունդ
ներով , սակայն երբ ու ձրաններով ։

Մրդեօք ուշադրութիւն ընելուս ,
ով պատան ձեփոքիդ ճարտարութեա
նը վրայ . Մանկ ձիուն է որ ինչ և ինչ
ձեւ ունեցող մարմին մը կրնայ ձեռքին

մէջը ամփոփեւել՝ ուստի անոր համար մաս-
տերը անհաւասար են ու շատ մը յօ-
դուածներ ու տոկոսներ ալ ունին. ծայ-
րերնին ալ եղնագով մը պաշտպանուած
է, որ բոտ բաւականին կտկուղ է՝ ու
բով մատերուն յօդուածները ուզու-
ծին պէս կրնայ խաղընել. և նոյնպէս
բաւական ամուր՝ որ հարկ եղած ա-
տեն մատերուն աւար կը կրկնապատ-
կէ: (Թէ որ ինչամ՝ ձեռքս դէմ կը դր-
նէ. Թէ որ ջրի մէջ ըլլամ՝ զեռ ջրին
երեսը կը բռնէ. Թէ որ լեւնէն վեր
եղլամ՝ կ'օգնէ լնծի ճանկերունը. Եր-
բեմն ճանկի տեղ կը ծառայէ, երբեմն
ողբքի, երբեմն աւցանի ու երբեմն ալ
ուրաղի, ներտելու անդէկ պարտաւորի
մին է. զսպանակ մը կ'ըլլայ երբ հրա-
ցան մը արարեմ, խմբու համար ու
զէկ Թաս մը կ'ըլլայ: Վարդ՝ եղջիւր,
Ժանիք ու ճիւղաններ չունին ու ուրիշ
բնական զէնքեր: Բայց ձեռքերը որոյ
ու վահանի տեղ կը ծառայեն: Ղա-
ռան, անիւին ու կրկային պէս չունի
զգեստ մը օդոյ անբարեխառնութե-
ան զինքը պաշտպանելու համար և
ոչ ալ պատասխարութիւն մը յորձակ
մանց դէմ: Բայց իր ձեռքովը վայե-
լուչ ու հանգիստ զգեստները կը շինէ,
նոյնպէս նաեւ տուններ ու բերդեր:
Ընով զձին կը սանձէ փաղելու ատեն,
եղջ կը լծէ ու ժը գործածելու համար,
ցանց և ուռկան կը հիւսէ՝ ձկներ ու
Թռչուններ որոտը համար: Ձեռքով
կը մանէ, կը կարէ, նուազարան կը
զարնէ, կը նկարէ, կը քանդակէ, կը
գրէ, Թի ու առագաստ բանեցընելով
ծովուն անհուն ընդարձակութեանը

(1) ՏԵՂԷՔԷ քահանայ (ձեռագլ 'ի Վերոյն
Դաւիթ 1712 ին նոյեմբեր 23 ին և մուհալ 1783 ին
դ'կտեմբեր 23 ին) խուլ-հարկերը դատարարակելու
համար դուռ: Աս դժբաղ անձնիքը մեզի պէս ի-
րենց ալ խօսելու յարմարութիւն ունին. բայց բնա-
շնորհնին, և ոչ ո'լ կրնան խօսիլ: ՏԵՂԷՔԷ խօսակ-
ցութեան ձայնին տեղ, Բեզնէն որ յայնի է, նշան

մէջ կը Թռչի: (Թէ որ համը է ձեռ-
քով կը խօսի (1), Թէ որ կոյր է Թէ որ
մաւթի մէջ է, աչքին տեղ ձեռքը կը
գործածէ: Ձեռքով իր զգայմունքը
կ'արտայայտէ, խօսելու ատեն կը շար-
ժէ. ձեռքերը երկնցընելով զգուանը
կամակը կը յայտնէ, ծափ ծափի դար-
նելով կը գոլէ, կը գոյրէ, կը մերժէ,
ինքնիքը կը պաշտպանէ. վերջապէս
ինչէր չլուրցեր ալ որ իր անջ բարե-
կամի կամ՝ դժբաղդի մը երկնցընելով
անոր անջ կը բռնէ: Երբ անցնէ ձեռ-
քով իր խօսիլը:

ԽՕՍԳ

Ինչոյ մարդուս աւելի դարմանակ
գործարանը որով կենդանիներէն մե-
ծապէս կը արդիւնէր, լեզուն է: Սէ-
կալ կենդանիները որոտարով իրարու
մոքերնին կ'իմացընեն: Թխամայրը եր-
բոր ցին կը տեսնայ կամ ցորենի հա-
տեր կը գտնայ, վառեակները կը կան-
ջէ, որոնք կը հատկանան ու կը վաղեն
կուգան. առիւծը կը մանչէ, շունը
կը հաչէ, կատուն կը մլաւէ, օձը կը
շէ, ճնճալուկները կը ճռուողեն, ա-
խակները կ'երգեն, խաղերը կը խաբ-
շեն, գրաստը կը զննէ, ձին կը խր-
խրնջայ, գորտը կը կռնչէ. բայց բնա-
մէկը մեզի պէս շարունակեալ խօսակ-
ցութիւն մը չեն: չկրնար բոլոր ըզ-
գայմունքները բացատրել և գտած ու-
մտացածը յայտնել: Ինչ որ չորս կող-
մերնիս կը տեսնանք ամենն ալ բառ ու
նին. չկայ մտածութիւն մը որ չկարե-
նանք բառերով բացատրել, և ոչ յօ-
ժարութիւն մը՝ որ անկարանանք յայտ-

նելով ու ձեռնով խօսիլը ձեռք տուաւ ու սասն-
կով կրնայ բուռի որ շատ համբի՛ղ ու խօսիլ սովոր-
ցուց. որովհետեւ հետզհետէ իր ուժովը ինչուան ցոյց
կը դատարարակեն: Նոյնպէս նաեւ կոյրերն ալ հա-
զար ու ժիւղ տեսակ բան կը սովորեն, ինչուան կարգաւ
գրել ալ, վերջ ցոյցած տուեալով:

տեղ : Եւ բոս այլե այլ գաւառաց ալ
այլե այլ լեզուներ կան , անոնի որ
2000 լեզու կը համրուի . բայց ամենն
ալ վեց կամ եօթը ձայնի կը վերած-
ուին , որոնք ձայնաւոր կ'ըսուին և գը-
րեթէ 20 եղանակաւոր հնչման որ բա-
ղաձայն կը կոչուին :

Եւ .

ՄԱՐԴՍ ԵՆԹԱԿԱՅ Է
ԿԱՏԱՐԵԼՈՒԹԵԱՆ

Քանի որ աշխարհքս աշխարհք է
Թաշուները նոյն երգը երգած են , մե-
ղուները մի և նոյն կերպով շիներ են ի-
րենց փեթակը և բեշի մշկոն ալ իր բը-
նակարանը : Թէ որ մարդս հոբալ Թաշ
նոյն խօսիլ սովորեցնէ , գեղձանիկին ալ
թեթեւ ու սրորդ դաշնակներ , շնե-
րուն ու կապիկներուն ալ խաղալ ու
սարել , ասոնք չեն կրնար սովորածին
իրենց որդւոյն ալ փոխանցել , այլ ան-
տառներու մէջ ծնածներուն պէս տը-
գէա կը մեծնան . ասոր համար է որ ան-
բան կենդանիք բնաւ կատարելագոր-
ծուած չեն :

Ինչհասկառալին մարդս սովորածը
փաթը կը պահէ և ուրիշներուն ալ կը
հաղորդէ : Աշխարքիս սկիզբէն սկսեալ
երթարով իրեն գաղափարները միշտ ա-
ւելի ընդարձակած են . մարդ մը իր դիտ-
ցածը ուրիշի կը հաղորդէ . ամէն սե-
րունդ ալ իրեն յաջորդին կը սովորեցնէ
որ կը սովորի , կը շտայցնէ ու յաջորդա-
բար կը հաղորդէ : Այսպէս մենք մեր
ծնողքէն ու վարդապետներէն կը սով-
որինք քիչ ատենի մէջ ինչ որ շատ դու-
րեւու միջոց դառնում են . ինչպէս
կարդալը , գրելը , տպագրութիւնը և
ուրիշ ասոնց նման մեր կենաց և դիւ-
րութեանը համար հարկաւոր եղած
բաները . որոնց գիւտին համար մենք
ամենեւեկն չենք աշխատած : Ուրեմն ա-

մէն սերունդ իր գիտցածներէն զատ
կը սովորի նա և ինչ որ իրենց նախորդ-
ները գիտէին . ուստի ընկերութիւնը
իրեւել մէկ անձ մըն է , որ որչափ առ-
րիքը կ'առնէ՝ այնչափ աւելի բան գի-
տէ ու այնչափ ալ սուելի լաւ կը գոր-
ծէ : Ասիկայ է կատարելութեան եր-
թակայ ըլլալ ըսելնիս :

Եւ .

ՄԱՐԴՍ ԿԸ ԽՈՐՀԻ

Որչափ անգամ , նվ տատանեալ ,
քանի մը կենդանեաց խելքին ու ըմ-
բռնմանը վրայ դարմաներ են , ինչպէս
չներուն , ձկնայ ու մասնաւորապէս փը-
ղերուն : Բայց թէ որ լաւ դիտես , ի-
րենց ուշադրութիւնը միայն իրենց
ղբայարանացը տակ ինկնող բաներուն
վրայ կեցած է : Անք ընդհակառակն
հեռաւորին ու անցերցն վրայ ալ կը
խորհինք . ինչպէս երբոր հիմակուան
սեռած ողորդ կը համեմատես անցեալ
տարի գեղը տեսածիդ հետ : Նաև ա-
պառնիկն վրան ալ կը խորհինք . ինչպէս
երբոր կը մտածես թէ ինչ տխորժ պի-
տի գգայ հայրդ երբ իմանայ որ լաւ
կը սովորի ու աղէկ էս . և ինչ համա-
րումն ու գովութիւն կ'ունենան ու-
րիշներէն , թէ որ աւաքինի եւ քաղա-
քակիրթ մարդու մը պէս սարկա : Առ-
նաւանդ կը խորհինք նաև բնաւ չուե-
նած բաներնու վրայ ալ . ինչպէս երբ
որ զԱստուած կը պաշտենք . ինչպէս
երբոր մեր պահապան հրեշտակին
կը դիմենք , աւաքինութեան կը փա-
փաքինք : Այս խորհիլը կ'ունայանէ մե-
զի զգացմունքնիս , ճանաչմունքնիս ու
կամքերնիս լաւ ուղղել . ջնեւ ինչ որ
չենք ուղեր որ ուրիշները մեզի ընեն ,
միայն վայրկեանական հաճոյք մը չփրնու-
ուել , այլ արդարութիւնն և պարկեշ-
տութիւնը . մեր սմէն գործոցը մէջ

խոհեմութեամբ վարուիլ. զգուշանալ փառասիրութեան, անբարեխառնութեան, ազահաւթեան երեք ախտերէն. որպէս զի կարենանք ետեւէ ըլլալ չափաւորութեան, բարեխառնութեան ու վեհանձնութեան առաքինութիւններուն:

ԺԳ.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԶԳԱՏՄՈՒՆԻՐ

ՈՒ ԽՂՃՄԵԼՏԱՆԻՐ

Երբ որ դուռն գեղեցիկ պատկերք մը կը տեսնաս, անուշ երաժշտութիւն մը կը լսես, Թաւիշ մը կը շօշափես, վարդ մը կը հոտուբոտաս, շաքարէ աւուշ մը կ'ուտես, ախորժ մը կը զգաս: Բնդհանգառանն անախորժ բան մը կը զգաս՝ երբոր ահա պիտուզ մը կը խածնես, կրակ կտրած երկաթի մը կը դուրս գիտես, աղակալութիւն մը կը տեսնաս, խարտոցի մը կը շրտելը կը լսես, կամ աղբիւսի մը դարչահոտութիւնը կ'առնես. սա ախորժիւն ու լախորժիւն մենք զգայարանաց ձեռքովը կը զգանք:

Ճանբան բարի աղայ մը կը տեսնես որ խեղճ կուրի մը ձեռք կուտայ. կը տեսնաս դարձեալ որ մէկը դբարանին թաշկինակը կը կորնցնէ և աղայ մը կը շտապէ վերցնելու զայն ու ախորժը դարձնելու. սա բաները քեզի ախորժ մը կը բերեն: Այլթա՞ծ մը կը տեսնաս որ ծերու մը զարնուելով զինքը դետին կը ձգէ. նոյնպէս ուրիշ մէկ մը կը տեսնաս որ օտարականի մը սխալ ճամբայ կը ցուցնէ և անախորժ բան մը կը զգաս: Այս ախորժեւորդ ու չախորժեւորդ պատճառն է Բարոյական զգացմանք, ներքին զգացմունք մըն է՝ որով նախ և առաջ զգարին և զգարը, մեր կամ ուրիշներուն գործքին արդարութիւնը և անիրաւութիւնը կ'ըմբռնենք՝ նոյն խոյժածեմէն առաջ թէ արդեօք օգտաւ

կար է թէ չէ. խոյժ երբոր ասիկայ մեր յատուկ դործողութեանցը կը վերաբերի, ինչ կ'ըսենք:

Թերեւս հանգիստած է երբեմն ուտեսած ըլլաս որ անդամ չարաճըճին մէկը ուրիշի զարկեր է, և ան ալ դատնալով ըսէ իրեն. Սի՛րի Դի՛րի Դի՛րի եմ ես: Նոյնպէս երբոր մէկը քեզի հետ գեշ վարուի, քու առջի հարցմունքդ ան կ'ըլլայ. Ի՞նչ բան ըրեր եմ Դի՛րի: Ուրեմն բարոյական զգացմունքը քեզի կ'իմացնէ՝ որ պէտք չէ ահաճեցնել ոչ զոր առանց պատճառի:

Խղճմտանքը յանցանք մը ընելէդ առաջ զքեզ կը դարձնէ որ ետ կենաս. թէ որ անանջ չես կախեր՝ կը պատժէ զքեզ ամօթով, զղումով ու խղճմունքով: Բա՛ն հետզ և ի. քեզ է միշտ գիտես որ մէկը զքեզ չտեսաւ ու կամեցնաւ. գիտես որ մէկը պիտի չտատժէ ու կը վախես: Ահ, անդամ ես թէ որ քու խղճմտանքիդ ձայնին մոխի չես ընէր. մհ, անդամ ես թէ որ անոր յորդորանացը դեմ կը դարձես:

Բան մը ընելէն առաջ ուրեմն պէտք է խղճմտանքիս հարցնեմ և միշտ բարին գործեմ. վասն զի կ'ուզեմ դո՛ւ ըլլալ ինձմէ. վասն զի երջանիկ ըլլալ կը փախաբիմ, ու միշտ աւելի լաւ կերպով ապրիլ:

ԺԴ.

ՄԱՐԴՍ ԿՈՒՉԵ ՄԻՇՏ ԱԻԵԼԻ
ԵՐԶԱՆԻԿ ԸԼԼԱԼ

Որովհետեւ ինչ որ մենք կ'ընենք, ամենեւալ աւելի հանգիստ ըլլալու համար կ'ընենք: Անօթի եմ. ասիկայ անախորժ զգացմունք մըն է, ու կ'ուտեմ որ աղէկ ըլլամ. յոգնած եմ նէ, կը հանգչիմ, ձանձրացեր եմ նէ, բանի մը կը զբաղեմ. վասն զի ասանկ ընելով աւելի հանգիստ կ'ըլլամ: Գիտուն ըլ-

լալը ապէս ըլլալէն աւելի աղէկ է , ուստի կը սովորիմ : Սիրելի և յարգելի ըլլալը անարգեալ ու աստիճան ըլլալէն աւելի անարգելի է , ուստի առաքինի ու քաղաքակիրթ անձի մը պէս կ'ապրիմ :

Ինչպէ՞ս կ'ըսենք ան ամէն բանին՝ որ մեր վիճակը կը բաւարարէ . և ընդհակառակն չար ան ամէն բանին՝ որ մեր վիճակը կը յոռեցնեն . երջանկաւ թիւն կը կոչենք մեծագոյն բարիք ու նենալը և կարելի եղածին չափ նուազ չարք :

Իսկ երկրիս բարիքն ալ չարիքն ալ շատ անգամ աւերելուց թէն : Օ՛խ անարժան համ կերակրէ մը կը գրկեմ սովեալ մը կշտացնելու համար . ասիկայ բարիք մըն է ու խղճմտանքս ինձի կը սովեցնէ զիս բրածիս վրայ դռն ընելու : Իմ ընկերս աղուոր գիրք մը , սիրուն մեքենայ մը ունի , ու ես կը յափշտակեմ զայն . թէպէտ և ուղածս ձեռք ձգելով կարծեմ թէ աղէկ բան մը ըրի , բայց քիչ մը վերջը խելքը կը սովեցնէ թէ գէշ ըրի . վասն զի ուրիշն բանը գողցայ , զինքը ահաճեցուցի , և անիրաւութիւն մը ընելով գէշ մարդ եղայ : Թէ որ բրած չարութիւնս խոտովանիմ , հոյրս զիս կը պատժէ . թէ որ ժխտեմ , բան մը չեմ քաշեր , բայց սուտ խօսիլը գէշ է , վասն զի ինչ կ'ըլլար աշխարհք՝ թէ որ ամենքը սուտ ըսէին : Արեւմտեան տեղով զիս աւելի կը գէշցնեն ու չար չարի վրայ կ'եւելցնեն . ուր ընդհակառակն ճշմարտորդ զուրկելով , թէ որ նաեւ պատիժ ալ ընդունիմ , ասիկայ կը ծաղայ ինձի որ ուրիշ անգամ դժուշանամ անանկ բաներ ընելէն որ չեմ կրնար խոտովանիլ , ու այսպէսով աւելի լաւ կրնամ ըլլալ :

Արեւմտեան տաղ կ'իմանաս որ ճշմարտութիւն անոնք են միայն՝ որ մարդ

բարի ապրելով կրնայ ձեռք ձգել , և թէ երջանկութեամբ առաքինացն վարձքն է :

Իսկ ինչ բանի վրայ կը կայանայ առաքինի ըլլալը :

Արդար ու Բարեւեր ըլլալուն վրայ :

Ինչ ըսել է արդար ըլլալ :

Իսկ է . ՁԵՆԵԼ ՌԻՐԻՇՆԵՐՈՒՆ ԱՆԲԱՆՆԻ , ԻՆՁ ՈՐ ՁԵՄ ՌԻՁԵՄ ԻՆՁԻ ԲՆԵՆ :

Ինչ ըսել է Բարեւեր ըլլալը :

Իսկ է . ԲՆԵԼ ՌԻՐԻՇՆԵՐՈՒՆ ԱՆԲԱՆՆԻ , ԻՆՁ ՈՐ Կ'ՌԻՁԵՄ ՈՐ ԻՆՁԻ ԲՆԵՆ :

Ինչ բան է առաքինութիւնը :

Առաքինութիւնը միշտ ուրիշներուն օգտակար բաներ ընելու վարժութիւն մըն է , Աստուծոյ կամեցող յարմարեւոհամար :

Թէ որ ստանկ ընեմ՝ ինչ կրնամ յուսալ :

Սիշտ լաւ ու հանգիստ ապրել թէ՛ ասդին ու թէ՛ անդին :

Պարի շարունակութիւն :

Արեւմտեան Գանձաւարայ Գանձի Եկեղեցոյն :

Գանձաւարայ վանքը Շուշի քաղաքին՝ որ Գարապաղ ալ կ'ըսուի , հիւսիսային կողմը կ'իյնի , և 12 ժամ հեռի է քաղաքէն : Այն եկեղեցին շինած է ճարալ գործ Զատանը ինչպէս արձանագրին մէջ ալ կը յիշուի : Սիրայել վարդապետ Չամչեան կ'ըսէ՝ թէ թաւ թարայ պատերազմէն խաղաղութիւն ազատելուն համար անոնց հրամանաւ այս եկեղեցին շինեց Աստուծոյ շնորհակալ լինելու (1) . իսկ արձանագիրը կ'ըսէ՝ թէ իւր հօրը մէկ կտակաւ շինել պուաւ իբր գերեզմանատուն իւրենց գերգաւթանին :

Զատանայ մայրն է Խորիշահը , որ Արուստակէմ գաղով (2) երեք անգամ :

(1) Զատար Գ . Երեւ 211 :

(2) Տես և ի պատմ . Չամչ . հտ . Գ . Երեւ 183 :

հոս ձգնած է խորապնդագետոս ան-
ձամբ և հոս փախճանած : Ի ուստի հոգի
Բաղդատար Արքեպիսկոպոսն Հատան
Ծաղկեանց և Սեորապօլիսն Հայոց
Աղբաւնից 1849 թուոյն 152 համա-
րով դրած էր հանդուցեալ Վերակոս
Պատրիարքին և կը խնդրէր իւրմէ , որ
եթէ բարեյիշատակ տիկնոջ Խորիշահի
կամ տաքսանագիրը և կամ ուրիշ տե-
ղեկութիւն մի ունի արձանագրու-
թիւններէ՝ խնայքնէ իրեն : Վեց դա-
լու և աւելի ժամանակաց հնութիւնը՝
և կամ լաւ եւս ըսել , մեր նախնեաց
անհոգութիւնն որք զանց առած են
միշտ երեւելի դէպքերը արձանագ-
րել , շնորհեցին հանդուցեալ Պատրի-
արքին Սեորապօլիսն հայրենափրա-
կան բաղձանքը լեցնելու :

Ահաւասիկ արձանագրին օրինակը :

« Յանուն տուրք Երրորդութեան՝
Հօր և Որդւոյ և սրբոյ Հոգւոյն . այս
գիր արձանի է , զոր ես նուազս ծա-
ռայ Աստուծոյ Ծաղկադօրոյ Հատան
որդի Վախտանկոյ՝ թուոն մեծի Հա-
տանոյ բնակաւոր ինքնակալ բարձր և
մեծ Արձախական աշխարհի՝ Թագա-
ւոր և ի յողնատահման նահանգի : Օ՛ր
հայրն իմ՝ ի վախճան կենաց ելից իւր
յատուեացս անդարձ կտակի հաստա-
տեաց ինձ և մօր իմոյ Խորիշահի որ
էր դուստր մեծ իշխանաց իշխանին
Սարգսի , զի շինեսցուք եկեղեցիս ի
գերեզմանատուն հարց մերոց ի Վան-
ձատար , զոր սկսեալ մեր ՈՅԵ (1216)
թուին օգնութեամբ բարեբարին Աս-
տուծոյ , և ի խփել լուսամտին արեւ-
ւելից՝ մայրն իմ՝ կրօնաւորեալ չորաւ
Ալբուսագէմ երրորդ անգամ . և ան-
դէն ի գրան Երրորդեան խարաղ-
նադրեաց ձգնութեամբ , բաղձամեաց
ժուժկալութեամբ հանդեաւ ի Վրիս-
տոս լուսոյ վկայութեամբ , և անդէն

պահեցաւ : Իսկ մեր զբաղմամբս կեն-
ցաղոյս ի մահ եղեալ փոյթ դործոյ ա-
րարեալ , աւարտումն եղեւ շնորհօք
ողորմութեան ամենագութ Տեառն
ՈԶԵ (1238) թուին՝ գօտեւորեալ ա-
մենադան ձեւօք , պատկերազան յօրի-
նակերտ գմբէթարդ յօրինուածովք
յօժարութեան կամաց մերոց , որպէս
տեաննէ Մտուած : Հագացար զպէտս
միաբանիցս գիւղօրոյս՝ Սաչեղ , Հար-
չանտոււս , Բորբորոյն , մէկ լուծ խաչի
նաձոր , Երաշենիան դեռն այլեւստան ,
Սեղնինի՝ զոր իմ՝ հայրն էր տուեալ ,
Սահակայն , Փաւրկատառոյն , Արծա-
թենիան , որ ես տուի խաչօք , գրա-
նօք , մատամբք , նշաարօք պատուական
և ձուլածոյ ամենայն սպասուք , և հան-
դերձ երեւելի զարդիւք ի փառս Յի-
ւրիստոսի Աստուծոյ մերոյ : Եւ Աստու-
ծով ի մեր իշխանութեան եկեղեցիքս
ազատ են . կամաւ Տէր Վարդանայ ա-
ռաջնորդի սուրբ ուխտիս և միաբա-
նիցս գրեցար ժամ՝ զաւագ սեղանն
բոլոր տարին մեղ , և զայլ ամէն եկե-
ղեցիքս զատկին իւր ճրագալուցօյն
իմ հօրն է Վախտանկոյ . Աստուա-
ծածնին դ՛օրն իմ՝ մօրն Խորիշահին ,
և Յայանութիւնն իւր ճրագալուցօյն
իմ եղբօր Օրբարէի . զաւագ սեղանն ,
որ իմ է , Աստուածածնէն մինչ ի
Խաչն իմ պատուոն Հատանայ . Երեսա
կանոնէն մինչ ի Յայանութիւնն Սամ-
բանայ իմ կենակցին . Ութօրէից ե-
լիցն մինչ ի Առաջաւորն՝ հաւարակոյ
անյիշատակոյ . Բարեկենդանին նշա-
բալթն իմ բուերն Սարկոյ . Աղուհա-
ցից շաբաթ կիրակէքն իմ եղբօրն Ի-
վանէի . Օգոստէն մինչ ի Աստուածա-
ծինն և ի Խաչէն մինչ ի Յիսնակա-
մուսն ինձ Հատանայ : Օրհնեցաւ ե-
կեղեցիս ՈԶԹ (1240) թուին , ի հայ-
րապետութեան Տեառն Ներսիսի Աբ-
ղաւանից Կաթօղղկիսի : Հաստատ է

գիրտ կամուսնի Աստուծոյ . որ հակառակի , ստիկն նորա Աստուծո՞ւմ է և իւր սուրբքն : Անոնի անին մին օր ժամ Յովնատի միակեցին կատարի կամուսնեմնի Հասանայ :

ԵԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Աղգային լրագիրք արդէն փութային ծանուցանել հասարակութեան Ս. Աթոռոյ միտքան Ամասիոյ Յարութիւն վարդապետի վրայօք եղած ամբաստանութիւնը , որ քանի մի քրտնադէտայ աշխարհական միտքանից թելադրելով փորձ փորձած էր թունաւորել շէր . Իսահակ Արքապան եպիսկոպոսը : Այն դէպքս Ամեն . Արքապան Պատրիարք Հայրը լսելուն անմիջապէս յանձնաժողով մի կազմեց և յանձնեց անոր որ քննութիւն ըլլայ , և ճշմարտութիւնը յայտնուի : Այն միջոցներուն թէ Յարութիւն վարդապետը և թէ իւր արքանեակները բանաւարկուած էին , և քննութիւնները լմննալէն յետոյ Յարութիւն վարդապետը սուրբ Փրկչայ վանքը խրկուեցաւ , որ քաղաքէս դուրս է , և յատուկ հակադրութեան տակ դրուեցաւ . իսկ իւր դաւանից աշխարհական միտքանները քշուեցան թէ Ս. Աթոռէս և թէ քաղաքէս :

Առաջիկ յանձնաժողովին ըստ քննութեանց տեղեկագիրքը :

Ամենապատիւ Արքապան Հայր :

Չեր Արքապետութիւնը՝ որ իներկայութեան Տիօքէն խորհրդայ քննիչ Սաննաժողովոյ յանձնած էր Յարութիւն վարդապետի , Սարապի դպիր Պօղոսի , Սերաստացի Գեորգի և Բաղիշեցի Սուրբատիս վրայ յայտնուած հարցութիւնը :

Սաննաժողովն 1866 , դեկտեմբեր 6 էն սկսեալ մինչեւ 1867 փետրուար 13 , 11 նիստերով կատարեց իւր պաշտօնը , որոյ արդիւնքը այն վերջին տեղեկագրովս կրնե՞րկայացունէ Չեղ առնանալութեանէ քաղելով :

Սաննաժողովոյ պաշտօնը 1866 , դեկտեմբեր 2 երեկոյն դպիր Պօղոսի սենեկի պատին վրայ փակած պարսաւադրոյն հեղինակը դանել և անոր պարունակութիւնը քննելն էր : Եւ զապա պէտք եղած հետադարձութիւններն լսելով , թղթայն հեղինակը նոյն իսկ Պօղոսն ըլլալը տուղեց . (տես արձանագրութիւն երես 10 .) և երբ Պօղոսն իւր գրած ամբաստանութիւնները (ուր քանի մը անմեղներ զոտարտուած էին) , իմացաւ որ անկարելի էր հաստատել ինքզինք արդարացունելու նպատակաւ , Սերաստացի Գեորգին զԱսահակ Արքապանը թունաւորելու խորհուրդը յայտնեց , որոյ քննութեան հետեւութիւններն են :

Ա. Գեորգը Յարութիւն վարդապետին թելադրութեամբ յանուս Սահակ Արքապան Հօր և մէկ քանի վարդապետայ բարոյականին դէմ յանցանքներով լեցուն պարսաւագիր մը փակուցած է կոշնակին վրայ , զոր կարդացած է Անդրիանուպօլսեցի Ստեփան վարդապետը . (արձ . եր . 7 և 15) :

Բ. Յարութիւն վարդապետին խորատով Գեորգն զԱսահակ Արքապանը թունաւորելու փորձ կը փորձէ Սուրբատիս ձեռօք . որոյ հաւատարմութեամբը չի յաճողի . ըստ որում Սուրբատը երկու անգամ թոյնը Գեորգին ձեռքէն առնելով կը տանի Պօղոսին կը յանձնէ իրը հաւատարիմ աղատուրի , և տեսնելով որ դործը չի յայտնուելի , երբորդ և չորրորդ անգամին եւս առնելով Գեորգին ձեռքէն , կ'ուզէ թէ Չեր Արքապետութեան և թէ Սու

հակ Սրբազանին լուր տալ, որ կ'որդ
գիրուի. սպասաւորներէն. (արձ. եր.
10, 13, 14 և 16):

Գ. Մառաշի Պօղոսը 11 աւուր
մէջ երկու անգամ զՍահակ Սրբազա
նը կը թուենաւորէ. սուղիներ չորթան
սպուրի մէջ լեցուցած ըզպուրն չիներ
գործեր, ուստի երկրորդ անգամ ար
գանակի ջուրի մէջ դրած է եղեր. և
այս ոճիբը գործելուն պատճառ եր
բեմն Սահակ Սրբազանի ծանր յանգի
մանութեանց չի կրնալ տանիլը և եր
բեմն ալ սուսեւրագոյն շահու ախրն
կալութեամբ Պատրիարքարանի սպա
սաւորութեան մաները փոխաբք կը
դնէ ըստ իւր գրաւոր վերացութեան:

Դ. Յարութիւն վարդապետը իւր
վրայ ստուգուած յանցանքները խոս
տովանելէն վերջը Միաբանութեան
մէկ քանիններուն վրայ յանցանքներ դը
նելով, այլ և այլ տարածայնութեանց
առիթ եղած է ըստ իւր գրաւոր վը
կայութեան:

Ե. Մանափողովս այս ամէն քըն
նութեանց մէջ զՄառաշը անմեղ կը
գտնէ այս բոլոր նենգութեանց խայ
տառակիչն ըզպուրն համար:

1867 Փետրուար 14:

Մառնէոս Վարդապետ Նազարեանց:

Մկրտիչ Վարդապետ Եղիազարեանց:

Բարթոլոմէոս Վարդապետ:

Յարութիւն Յ. Չենճիրճեան:

Կորապետ Յ. Եսցըճեան:

Վնոյս 24 ին Ժառանգաւորաց
դպրոցի հոյսկապ սրահին մէջ տարե
կան քննութեան առթիւ պարզեւա
բաշխութեան հանդէսը կատարուե
ցաւ. որ ինչպէս յայտնի է, ի պատիւ և
ի յիշատակ Սրբոյ Վարդանանց որոշ
ուած է ամէն տարի նոյն օրը կատարե
լու: Իւթեպէտ ամնոյս 23 ին էր հան

դէսին յատկացեալ օրը, ամիսն նոյն օ
րը քաղաքիս կուսակալ Վսեմափայլ Իզ
գէթ Փաշան չկրնալ գալուն, հետեւ
եալ օրուան մնաց: Երեւ էր արդա
րեւ աղգային հանդէս, ուր ոչ միայն
կառավարիչ Փաշայն, այլ և զօրաց Վ
սեմափայլ Վիլա Փաշան և ուրիշ քա
նի մի բարձրաստիճան անձինք ներկայ
գտնուեցան: Այն հանդիսիս մէջ քա
նի մի հացերէն ճառեր և մէկ տաճկե
րէն բանախօսութիւն մի կարդացուե
ցաւ, և աղգային երգեր խօսուեցան
ի մեծ հաճութիւն բոլոր հանդիսա
կանաց:

Նշակերտաց խօսեցած ճառերը
զատ տղուելով, իւրաքանչիւր բաժա
նորդ իրաւունք ունի մէկ մէկ օրինակ
ծրի ստանալու:

Ուրախ եմք ծանուցանելու հասա
րակութեան Գեր. Յակոբ Կոյսկի
պոսի եռանդուն աղգասիրութիւնը՝
զոր շրջագացած անդուանքը ցոյց կու
տայ, այցելութիւն ընելով եկեղեցեաց
և առաւելապէս վարժարանաց, որոց
վերայ ընդունած անդեկութիւնները
կը փութամք հասարակութեան հա
ղարդել յաւաքութիւն սրտի:

Տիգրանակերտ հասնելուն և առա
ջին անգամ վարժապետն այցելութեան
գնալուն առթիւ, անդոյն ուսումնա
կան վարժապետը Մ. Կարապետ Սար
գարեան ընտիր ճառախօսութիւն մի
կ'ընէ ընկերական սիրոյ վերայ, բնու
բան առնելով իրեն Փրկչի մէկ պա
տուէրը որ ըսաւ. «Պատուիրանն նոր
տամ ձեզ, զի սիրեցիք զմիմեանս սը
պէս եւ սիրեցի զձեզ»: Որով կ'ուզէ
եղրակացընել թէ իւրաքանչիւր ան
հատ իբրեւ քրիստոնէաց պարտաւոր
է իւր ընկերին և հետեւեալպէս իւր
ազգին բազմոյն և օգտին համար զը

հաղութիւններ յանձն առնուել, և ըստ օրինակի Փրկչին՝ դնել իւր անձը աղ- գին հոգեւոր, բարոյական և մասու- րական փրկութեանը վերայ, աղատել զանկից բարոյական ախտից և մաս- ւոր կուրութեան և խաւարին տգի- տութեան գերութենէն: Սոյն ճառս զոր առ երկարութեան զանց կ'ընեմք մէջ բերելու, մեծ ազդեցութիւն ը- րած է ներկայ եզոյ անձանց:

Գարձեալ ուսումնարանի աշակերտ- ներէն 16 տղայք առանձին ուղերձներ ու շնորհակալութեան ճառեր ուղղած են նորին Գերապատուութեան, և տա- րեգիւնին տաթիւ բարձր աշակերտաց կողմէ ճառ մի կը կարդացուի հանդի- սի մէջ. բարձր այս բանախօսութեանց մէջ դիտարութեան արժանի են տղա- յոց ուսումնական եռանդը, և բա- րեալաշտական վերմ գգացմունքները:

Տիգրանակերտի մէջ երկու եկե- ղեցեաց անուամբ երկու ուսումնա- րան կան մանչ տղայոց, այն է սուրբ Կիրակոսի և սուրբ Սարգսի: Ընաշ- նոյն մէջ 49 տղայք կան ուսմունք տը- վալ, այսինքն քերականութիւն, տը- րամաբանութիւն, ճարտասանութիւն և թուարանութիւն. և 217 տղայք այրբենարանէն սկսեալ մինչեւ շարա- կան դաս աւնող: Սուրբ Կիրակոսի թաղը ունի նաեւ օրիորդաց համար յոտուկ վարժարան մի, ուր տեղ 120 աղջկուհի աշակերտք հասարակ ըն- թերցանութեան մէջ կը վարժուին: Իսկ սուրբ Սարգսի թաղին ուսումնա- րանին վերայ ուրիշ անգամ յոյս ու- նիմք տեղեկութիւն հաղորդել: Հի- մակու հիմաց կը յաւելում ըսել թէ Գեր. այցելութիւն ներկայութիւնը մեծ շարժում պատճառած է բարձր սը- տըսած աղգային փարձարաններուն ուսման ընթացից մէջ, և իւր յաճախ- այցելութեամբ և հարցաքննութիւն

ներով բարձր աշակերտք նոր եռան- դով վառուած իրենց մտաւոր կարու- ղութեան սահմանը ընդարձակելու յոյս կը յուլընեն: Վմեն կիրակի, կ'ը- սէ նոսնարագիրը, սուրբ եկեղեցւոյ արձակմանէն յետոյ բարձր աշակերտք և երեւելի աղգայինք ուսումնարանին մէջ ժողովուելով քննութեան հան- գեսներ կուտան, քաղցրաձայն եր- գօք ընկերացեալ, և ամեն անգամու Գեր. այցելուն եւս հանգանուելով իւր յորդորիչ խօսքերովը միշտ կը քա- ջալերէ թէ՛ զաշակերտներն և թէ՛ հան- գիտաւոր աղգայնաց խումբը:

Գեր. Յակոբ Արքազան Եպիսկո- պոսը նոյեմբեր ամսոյն Ըրզն եւս եր- թալով, բարձրահայեաց սուրբ Ըն- տուածածնի վանուց միաբան Ըրժ. Յովհաննէս փարգապետի և բարձր տե- ղացւոյ խնդրանք Ըկըզիւղաբաղա- քի սուրբ Ըշան անուն եկեղեցին կ'օ- ծէ, որ ութ տարիէն ՚ի վեր է շինուի- լը և անանց օծութեան կը մնար, սոյն տաթիւ ութ մանկանց եւս դպրու- թեան ատորձան կուտայ: Ըկըջիք ա- առանձին յայտարար գրով մի իրենց շնորհակալութիւնը կը յայտնեն թէ՛ եկեղեցւոյն օծմանը համար և թէ՛ նո- րին Գերապատուութեան այս պատ- ճառաւս ամենեւին նուէր մի ջնգու- նելուն:

Սոյն եկեղեցիս ուխտատեղի եղած է, ուր տեղ կը գանաւի եղեր մեծկակ կտոր մի այն տաշտին, որուն մէջ ա- մենօրհնեալ Աբսր իւր մանուկ Յիսու- սը լուացած է, կ'ըսեն:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Սուրբ Ըթռն պարտք կը համարի իւրեան Աիծնի միջոցաւ ծանուցանել քանի մի գաղթական և բաղգախնդիր պատանեաց դէպքով մի ի սուրբ Ը-

բուռնագէմ գայերնին, որոնց հայրենի աղնէն հեռանալը անշուշտ մեծ մտաւորական թիւն պատճառած է իրենց ծնողացը, և թերեւս իրենց յօժարութեամբը չէ: Առաջինն է Պետրոս Յարութիւնեան ուրփացի պատանին, իբր ըստն ամաց. որ 1865 ին Օտտին օրերը կը հեռանայ հայրենիքէն, և պին պաշի Ղազարի Սէհմէտ պէկի ծառայութեամբ մտնելով, և անոր հետ Պաղեստինի կողմերը պտուղէն յետոյ, 1866 օգոստոս ամսոյն հաս կու գայ Սէհմէտ պէկի հետ: Այն. Սրբազան Հայրը իմանալով անմիջապէս բերել կու տայ պատանին վանքը, և ըստ նորա կամաց չափաւոր ամսակա նով Տարանը կը դնէ աշխատելու և արհեստ սորվելու. ուր կը գտնուի մինչեւ հիմայ: Երկրորդն է Տէօնիկէցի Յակոբ Յաջանէս Պալեան 10-12 տարեկան տղայ մի: որ ըստ իւր աւսութեան հայրը կարօտութենէ ստիպեալ Ինիմիտու մարտասան մէջ ծառայող Տաճկի մի կուտայ 100 զուրուշ տարեկանով: Յիշեալ Տաճկիը որ տեղը ինչի կերպարանքով երեւցաւ հոս, տղան ու իր ընտանիքը հետն առած՝ Փոլիս, Իզմիր, Եղէքտանդրիս ու յետոյ Երուսաղէմ կու գայ և ճամբան կարօտութենէն տղան վրացի ձեռք մի լաթը կը ծախէ: Սուրբ Լ. Թառը ըսելով տղան Հայ ըլլալը, կերպով մի բերել տուաւ վանքը, և մէկ մ'ալ ետ չդարձուց, թէպէտ և տեղիւնը բոլորը ըրաւ կառավարութեան:

Այն ծանօթութիւնը թէ՛ ի տեղեւ կու թիւն իրենց ծնողացը, և թէ աւաւերապէս ի իրօտ և պաշտօնութիւն բոլոր հարց կը փութամբ հրատարակել, պատուիրելով իրենց որ զսէւ կայ վրաց իրենց ունեցած պարտաւոր

խնամքն և դիւշութիւնը չզրանան: — Սարգսեանցի տիրացու Յովհաննէս անուն անձը, որ հպերկոյ Յովհաննէս Պատրիարքի օրով երկու անգամ եկած է իսուրբ Լ. Թառ, և ժամանակ մի մնացած է վարդապետութեան պաշտօնիւ և լուսարարութիւն եւս ըրած է սուրբ Յարութեան հաճարին մէջ, բայց երկու անգաման ալ որ և իցէ պատճառաւ մշտնջենաւոր մնալու շարհում ըրած չէ իրեն սուրբ Լ. Թառ: Հիմակ կը ըսեմք որ յիշեալ մարդուանցի տիրացու Յովհաննէսը կ'ատրիոյ սուրբ Արարչեան վանքը երթալով, և հոն միաբանութեան ընդունուելով Պեր. Սանտ հօրէն, կ'ուզէ եղեր վարդապետութեան պաշտօն ընդունելու, ըսելով թէ արդէն լուսահոգի Յովհաննէս Պատրիարքէն աւագ ստրիւապետութեան աստիճանը ստացած է, թէպէտ և ձեռքը վաւերական վկայագիր մի չունի: Ուստի կը փութամբ իմաց տալու թէ Պեր. Լուսնորդին սուրբ Արարչեան վանոյ և թէ հասարակութեան, որ յիշեալ տիրացու Յովհաննէսը թէպէտ և ժամանակ մի մը նոցած է սուրբ Լ. Թառոյ մէջ, բայց ոչ միաբանութեան իրաւունք և ոչ ստրիւապետութեան պաշտօն ստացած է: Եւ ինչպէս որ ամսաթերթիս 1866 հոկտեմբերի թուոյն մէջ ծանուցած եմք, կրկին կը ծանուցանեմք որ սուրբ Լ. Թառէս թէ՛ կամաւ և թէ՛ տկամաց բաժնուած որ և իցէ մէկը, եթէ չունի հաստատուն վկայագիր, ամենեւին չընդունուի այնպիսին իբրեւ միաբան Երուսաղէմի, և յայտմ մտովն սուրբ Լ. Թառոյ պատիւը չնայալով աւելի արդարութիւն և ուղղութիւն և օրինաւորութիւն կը համարուի:

ՋԱՌԱՆԳԱՒՈՐ ԱՇԼԿԵՐՏԸՑ Ս. ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ ՈՒՍՈՒՄՆԵՐԸՆԻ 1866 ՅՈՒՆՈՒՆԻ 19-ՓԵՏՐՈՒՆԻ 7

$$\sum_{m=1}^{\infty} m^2 = \frac{1}{6}$$

Քրիստոսն ան Յոյսէ թիւն աղա :
 Քանաւեան մահտեոյ Յ. Գորաւստ աղա Ժամադարձ :
 Օհան աղա :
 Յենեոսն ան Յովակիմ աղա :
 Ֆերաւ Բարաւնայ Պէյ :
 Յրեկեան Յակոբ Էֆէնտի : :

ՄԱՆԴԱՐԱ

Պիժակեան մահտեոյ Յովնանէն աղա :

ՄԱՐԶՈՒՆ

Գեր. Գեորգ Աբբեղիակոյս :

ՅՈՊՊԷ

Լրտ. Աթանոս փարդադեւ տեւաւ :
 Ս. Մարտեան Սիմէոն աղա :

ՊԵՐՈՒԹ

Լրտ. Գեորգ փարդադեւ տեւաւ :
 Խիշտեթ աղա Խիշտեթեան :

ՍԵՐԱՍՏԻԱ

Գեր. Կարադեւ Աբբեղիակոյս :
 Լրտ. Պետրոս փարդադեւ :
 Լճարոն (մահտեոյ) աղա :
 Ապահեան Բարէլ աղա :
 Տ. Թեոդորոսեանց մահտեոյ Մարտիրոս աղա :

ՍԵՒԵՐԵԿ

Լրտ. Եփրեմ փարդադեւ Եղեփոցի :
 Կալուպեան Կարգիւ աղա :
 Լճիկեան Պետրոս աղա Մատենցի :
 Լիւլէհեան Մարգար աղա Լիւլցի :
 Սանադ Էմին Կիրակոս աղա :

ՎԱՆ

Աւաղակեանց մահտեոյ Մարտիրոսեան Մարգար աղա :
 Խաչատուրեանց մահտեոյ Սիրիշ աղա :
 Խոյմանեան մահտեոյ Համբարձում աղա :
 Պօլեանց Գեորգ աղա :

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ

Գեր. Յակոբ Երբաղեան Աբբեղիակոյս :
 Տէր Մարտիրոս Քէշէնեանց :
 Աճեմեան Խաճաւ մահտեոյ Յօհաննէս աղա :
 Գորաւստեան մահտեոյ Եղիա աղա :
 Ենկէն Կարադեւ աղա :
 Զէրտե Կարադեւ Գրիգոր աղա :
 Հանապեան Աւարէլ աղա :
 Սինասեան Հոհաննէս աղա :
 Նաճատեան Աւարիա աղա :
 Շիկիլեան Պիպոս աղա :
 Զաղբձեան Գեորգ աղա :
 Ս. Լուսաղէմի միւլէթիլիք Յակոբ աղա :
 Փախաղեանց Յակոբ աղա :

ՏԻԼՊԷՋԵՆ

Գեր. Մկրտիչ Աբբեղիակոյս (2 օրի.) :
 Լրտ. Գրիգորիս փարդադեւ :
 Բարեհամբաւ Լ. դպրոցն :
 " Մեարմեան դպրոցն Կիւմիս Կեանքի :
 " Դպրոցն Կիրառմի :
 Գորադեւեան Յակոբ աղա :
 Խաղաղեան փարդադեւ աղա :
 Կիւլպէնեան Կարադեւ աղա :
 Կիւրճիեան Պօղոս աղա :
 Մախոթեան Արիստակէս աղա :
 Մեղաւորեան Սարգիս աղա :
 Մինասեան Յօհաննէս աղա :
 Ս. Մեղաւորեան Խաչիկ աղա :

ՓԱՐԻԶ

Թիւրքեան Պետրոս աղա :
 Մօսձեան մահտեոյ Փարիս տիկին :

ՔԵՍԸՊ

Մանճիլեան Էտոյր աղա :
 Սինասեան Յակոբ աղա :
 Տէր Մկրտիչ քահանայ Բերկոյի :

ՔԻԼԻՍ

Յակոբ աղա Լիւլցի. (2 օրինակ) :
 Պայրամեան Կարադեւ աղա. (2 օրինակ) :
 Պաւստանեան Գեորգ աղա :

ՑԱՆԿ

ՓԵՏՐՈՒՄ

ԿՐՕՆԱԿԱՆՔ. — Ստանուէլ ռաբբի և իւր դերքը . . .	17
ԲԱՐՔԱՅԱՆ. — Առաքինի ու քաղաքակիրթ պատանի : (շարունակութիւն)	23
Արձանագրութիւն Գանձատարաց վանքի եկեղեցւոյն .	27
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ. — Տեղեկագիր Ամասիայի Յա- րութիւն վարդապետի վերայ եղած ամբաստանու- թեան	29
Ետանդաւորաց դպրոցի աշակերտաց հանդէսը . .	30
Տեղբայրակերտի վարժապետները և ուսումնական շար- ժումն դաւառաց մէջ	30
ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ	31

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

- Ա. Սիւնը ամէն ամիս կը հրատարակուի մէկ 16 երեսէ բաղկացեալ ութանոց թղթով .
- Բ. Տարեկան գինն է երկու արծաթ Գէճիաթէ հռոյեքն Զանապարհի ծախ-
քովը, կանխիկ վճարելի :
- Գ. Զատ աւարտի առնելու պահը, պէտք է ամէն մէկ տետրին երեք դու-
հիկան վճարել :